

LACZKÓ ANDRÁS

Takáts Gyula távlatai

Takáts Gyula költészetének elemzését a lírájában eleven szálként megjelenő történelmi-néprajzi vonatkozások alapján, valamint a sajátos táji szín és forma jelképeit értékelve, gondolati és érzelmi indítású képlátásai (s a német érzékeny dalokat követő eszközei) nyomán a szürrealizmus fogalmaival végezték. Ennek a kategorizálásnak a vitathatósága önmagában mutatja, hogy a valóság mélyrétegeit megjelenítő poézis nem tűri a közömbösséget, így vagy úgy állásfoglalásra serkent. Mivel azonban a versanyag nehezebben érthető, úgy tűnik, gyakoribb a félrehallás és az elutasítás.

Pedig, ha Takáts versalkotói módszerének lényegére tekintünk, akkor alighanem a valósághoz kötő eltéphetetlen és állandó elemek tűnnek legelőbb szembe. A *Más távlat* megerősíti, hogy Takáts éles szemű megfigyelései, gyakori kirándulásai, gyűjtőútjai adják a lírai forrásvidéket. A kirándulás, amikor a forró balatoni mészkőhegy, a szőlőskert mögötti Keszthelyi-hegyvidék északi, hűvösebb völgyéből zöld mohacsomót vitt asztalára, egyúttal a képzelet megindítását, alkotó „szárnyalást” vonzott magával. Ez az utóbbi idézi meg a már nem tapintható, de ugyanúgy létező volt-valóságot, a népi-történelmi-társadalmi múlt számos érdekes elemét. A képzelet „szárnya” elviszi a költőt hajdani pázstorok, szökött katonák, betyárok, vadorzók vagy épp honvédő hősök világába, akik védték, tartották azt, ami a jelenhez elengedhetetlenül szükséges. A meglátott és felidézett tények, történések azután egésszé állnak össze, megvillantanak valamit a költő számára a mítoszi világból, ami kinő a becehegyi szőlő környéki tájból. *Fél évezred* históriáját kutatja, valtatja a szelídgesztenyefák hatalmas törzsénél:

*Fél évezred szorít!... Ide szegez!
És leszek véle és velük is egy.
Gyökerük, kergük fog és emel,
csapdák, szavak fölé is ez a hegy,*

*hogy lássam, miként ezek a fák,
— érezve fejszét és szíva napot —,
mit takar s teremhet még az ág,
amit az idő a törzsünkön hagyott...*

Ne gondoljuk, hogy ez teljesen új törekvés Takáts lírájában. A *Se ég se föld* (1947) számos darabjában olvashattunk már hasonlókat. Leginkább a *Nem látod* című verse mutatja, hogy a költő céltudatos következetességgel halad élményeinek minél teljesebb összegzése, a válaszadás *filozófiai* tartalmi felé. Az előzmények nyomán kapott hangsúlyt a válogatásban a *mögött* szó. Tartalmat hordozó szerepe úgy lett, hogy összekapcsolódott a messze fogalmával. A messzeség, akként is mint a felszín mögötti anyag és lényeg megjelenésének lehetséges formája, erőteljesen

Más távlat című összegyűjtött verseskötet (1967—1983) alapján.

foglalkoztatja Takátsot. Nem hallgatja el itt kétségeit sem. Kérdése, felfoghatja-e az ember a jeleket eredeti jelentésükben, s az is, hogy egyáltalán van-e valami a táblákra írva? *Vak táblák* — summázza a költő, hogy azután mindjárt visszajára is fordítsa a bibliai utalást. A kőtáblákon ott voltak a parancsolatok, de a poéta előtt fekvő papírlap síkján nincs és nem lehet más, csak amit a semmi jelrendszeréből fölfoghat az érzékeny lélek. Közel húsz év természetének megértése szempontjából nagy kérdés, azonosulni tudunk-e az érzékeny lélekkel? Követni tudjuk-e rejtett célzásait? Ki tudjuk-e tölteni a versekben pontokkal jelzett úrt? Egy biztos, nem szabad azonosítanunk az élményt és a művet. Az egyéni tragédia a külső *indításban* fontos, de csak abban. A semmi számára *létalap*, a lehetőségek összegzése úgy, hogy abban a változás, az átalakulás, a mulandóság tagadása domináljon. „Ha rajta járok is, nem az, / mi volt... Nem kevesebb, de több! / Az évek és szervek természetével / gazdagabb az élet és a föld.” — írja *A régi pályában*.

Ugyanez a gondolat folytatódik a *Valami nem is létezőben*, azzal a többlettel, hogy a szemlélőnek el kell vonatkoztatni a konkrét formáktól, s már-már elméleti síkon értékelni a dolgokat. Így kap majd a semmi megragadására törekvés *Más távlatot*. Nyilvánvaló, hogy az ettől kényszerített alapvető kérdések — az élet és a halálé — választ várnak. Felelhet-e lírikus ezekre másként, mint szívvel? Azaz teljes énjével. Takáts már korábban rátalált arra a kettősségre, ami a külső és a belső úr összekapcsolódása. A hatvanas évek végén kialakított szabadversformájával jelezte a szaggatottságot, a távolságot, ugyanakkor azt is, hogy a semmi és a szív horizontális végpontjai között kell megtalálnia az igaz bizonyosságát. Szükségszerű, hogy a remény élteti a „más távlatot”, annak reménysége, hogy a szó a kimondással egyetemesebb és gazdagabb lesz, s természetes azé, hogy a költő a kézzelfogható helyett megláthatja, meghallhatja és leírhatja mindazt, amit eddig hiánynak érzett. „A szó, mely szólít, egyetemesebb / gazdagabb lett vele már a nap, / Valamit átadott közénk, veled, / a megszokottnál e szokatlanabb, / / mert a kézzel foghatónál a világ / más rendjéből hozott nem foghatót, / melyről ritkán jeleznek hajók... / Új partokat... / Új kontinenst hozott” — írja a *Mert a kézzel foghatónál* című versében. A távlat, a távolság megtisztítja és más megvilágításba helyezni a dolgokat. Azáltal, hogy mindenre rávetíti a semmi sugta újat, a mást, a lehetségest. A költői teljesítmény szempontjából azt is ki kell emelni, hogy Takáts a *Más távlat* felmérését néhol a szonett hagyományosabb, több nehézséget rejtő kezei között végezte.

A horizontális határok befogása, a lét feletti töprengés arról győzték meg, hogy az embernek a változást kell vizsgálatai homlokterébe állítani. A „nem — létező elmúlás” filozofikus reményével hallgatta *A tükör szavait*. Természetesen, amiként a vak táblák, a papírlapok üres síkjai, úgy a tükör is néma. Művészi célkitűzés szempontjából meglehetősen nagy feladat ennek a némaságnak a megtörése, lekotatása, szótárrá változtatása. Észre kell venni a „földöntúli koszorú” fénylését a tüskés lét felett, az aratás utáni sárga tarló, „sárga léghajó” emelkedését, s rajta „égi expedícióval” megnyitni a „hallható eget” (*Megnyitni azt is*). Ezért kell rögzíteni az árnyékoktól sejtetett lényeket, a tény körébe lépő „új lakót” (*Árnyéka sejteti*). A feladat teljesítése az elmélet szférájából visszavezeti a megfigyelésekhez, a napi teendőkhöz. Külön figyelemre érdemes, hogy eközben erőteljes hangot kap a család megtartó ereje és a gyermekkori emlékek varázsa. Mert ezek akadályozzák, hogy a költői repülés elveszítse az emberméretű arányokat, így nem szakadhat ki közvetlen környezetéből.

A már említett ismeretgyűjtő utak új és új észrevételekkel gazdagítják azt a lírai horizontot, amit Takáts a kozmosz és a sejtek közé feszített. Ezen belül gyakori a viszonyításból kerékedő költői kép, s az is, hogy végpontok egymás mellé helyezésével keresi a titkokat. Már a *Vulkánok, fűgefák* (1979) válogatott kötetében arra szólította önmagát: *Oszd szét titkokodat*. Ebben Takátsnak volt egy pontos színtagmája: az „érzékeny tudás”. Ezzel kapcsolódik az említett érzékeny dolgok alkotásmódjához, némi plusszal, hogy az érzékenységből fakadó tudást meg akarja

osztani olvasóival, mindenkivel. Amit észrevesz, érzel, megragad, azt versein át közvetíti. Az ősz, a levélhullás kérdése például ez: „Megőrült postás, millió lapot / és ezer és ezer levelet / zúdít nyakamba ez a hónap! / — De ábécéje mégis hol lehet? —” (*Hegyi naplóból*). Az szinte már közhelynek számít, hogy Takáts kitűnő megfigyelő és csalhatatlan kézzel emeli ki a jelenségek közül a mindenki számára lényegeset, azt, ami az általa leírt összefüggésben hordoz valami pillanásra érdemeset. Az alkotói összegzés egyik erőteljesebb darabja kétségkívül *A magyar Waste Land-ek*. Méltó folytatása azoknak a költeményeknek, amelyekben Takáts az emberiség sorsát, jövőjét, a természetet, az életet félti. Záró szakaszait idézni kell:

*Mint Tróját az idő!
Készíti elő
ezt is rétegesen,
ahogy a földbe nő.*

*— De megássá-e még?
Lesz-e valaki
szívét és titkát
egyszer kibontani.*

*Vagy pontosan süllyed,
pusztulva tovább
s tágítja szívünkben
is a Szaharát?*

Ismét a szív! Takáts egyik végső érve. Ezzel közelít nemcsak a pusztuló magyar falvakhoz s a mulandósághoz, hanem elődeihez is. Könyvében több helyütt hódol Berzsenyinek. A sors és a mű egymásravetülése foglalkoztatja, ebből a nézőpontból igyekszik megvilágítani a niklai költő poézisének lényegi vonásait (*E látványra, Berzsenyi végbúcsúja szülőföldjétől*). A mélyen átélt sors már nem csupán az érzékenység következtében kap plasztikus vonásokat, hanem azért is, mert Takáts személyes feladatának tudta mindig a niklai poétával való törődést. Mint az emlékének szentelt Berzsenyi Társaság elnöke beszélt a harmadik niklai temetésen, s ennek ismeretében válnak érthetővé például a *Tündöklő forrásnak* ezek a sorai: „A csontjaid ott voltak — ó, / kimondjam-e? — az én kezemben...” Az ilyen megnyilatkozások arra figyelmeztetnek, hogy az emlékező-attitűd fontos alkotóeleme lírájának.

Erőteljes így az elbeszélő hangnem jelentkezése, s érdekesen mozgalmasak a „tűnt emlékek”. Az *Emlék, köszöntőbe Csorba Győzőnek, Negyven év után Seura-saariban, Anna Maija Nieminénéknél* és még néhány vers a ténylegesen megtörténtre tekint vissza. Azonosítani törekszik a belül megőrzöttet az újra látott, valószínű képpel. S ha a semmivel kapcsolatos gondolatmenetében lehet vitatott rész, a múlt és a jelen összevetése teljesen birtokolt terület. Olyannyira, hogy néha a személyességen túl a tudós geográfus szemével azonosít dolgokat: „Erdők, szőlők, mezők és lejjebb / már kertek palaszin sora. / A rét vékony s a láppal s nád-dal / egymáson élő geológia.” (*Élő rétegtan*). Hasonló módszert látunk a *Mészköhgyünkre, Egy nem példánya* és még sok versben. Másutt xéniák, „úti ajándékok” formájában tűnődve szól egynémely régi és új tapasztalatáról (*Néhány xénia párizsi útifüzetemből*).

*

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a folytonosság és az állandó újrakezdés Takáts Gyula költői pályájának egyik meghatározó eleme. A meditatív, filozofikus igény *A Semmi árnyéka* című kötetében lírai ontológiát, lételméleti összeggést teremtett. Nagy kérdés volt, hogy ezután miként sikerül továbblépnie. A költői ösztön új, eddig még nem járt területre vitte, ahol viszont korábbi kísérletei segítettek lábának biztos megvetésében. Gondoljunk csak az *Új szótár szirmait* vagy *A látványon túl* című verseire, amelyekben a pillanat egyszerűségét azzal oldotta föl, hogy a teljes része, s a múltó látványt a szív (az értelem és az érzelem egysége) útján emelte a mindenségbe. Takáts költői világában az utóbbi tíz-tizenöt évben hol erőteljesebben, hol rejtetten kitapintható a vonás, hogy az érzékelés, a tapasztalás csak külső megjelenési formája valamely „vaskosabb realitásnak”, aminek titkait még eddig nem sikerült felismerni és nevével nevezni. Így kellett olvasnunk *A berkenyét*, s így a *Visznek tovább és gyűjtenek* sorait:

*Velünk telnek a dolgok és a tárgyak
s visznek tovább és gyűjtenek...
Egy teljesebb világnak léte reszket
üres szavunk, hátunk, szemünk megett...*

*Nyelvük — mert él, ki egyszer élt már —
szótárunkba gyűjtik a csillagok.
S nem mérheti a gép, csak kergeti
e Teljeset jegyző lapot...*

A *Más távlatban* rendre találunk olyan motívumokat, amelyek visszautalnak Takáts pályájának korábbi állomásaira. Nem csupán arra gondolok, hogy egyre mélyülő filozofikus tartalommal néz szembe a lét és a nemlét nagy kérdéseivel. Legáltalában ilyen fontos, hogy a költő — a feszítő társadalmi jelenségekhez alkalmazkodva — új oldaláról, a napjaink által produkált vonásokra figyelve mond véleményt dolgokról, amelyek három-négy évtizeddel ezelőtt is foglalkoztatták. Jellemző példa erre *Az emberekhez* című költeménye, amelyikben Ady és József Attila nyomán kereste „ez örült bolygón” az utat, ami jóra mutat. A motívum az azóta felgyűlemlett tapasztalatok nyomán (a történelmi és világszemlélet hiányainak következtében) az összegyűjtött versek között felerősödött. A tanulság, amihez eljut, hasonló a korábbihoz, mint tagadva megőrzött eszme; a kérdőjellel figyelmeztet, hogy az apák múltját ismerni kell, ugyanakkor arra is, hogy a szemlélet tágitása már parancsoló kényszer, hiszen „oly avas, hogy Dunának, Oltnak... / A világnak egy a hangja már!”

Az ilyen motívumegyezésen túl (amihez sorolható lenne még a becei „cella”, a pince, a hegyi szemlélődés, a Balaton, a Csokonai-élmény és még sok más) a létezés általános törvényeinek vizsgálata a szembeötölő Takáts-kötetekben. Különösen a gnózis és az ontológia problémáival való szembesülés fejlesztett ki állandó igényt Takátsban, hogy mind mélyebbre törekedjen hatolni a világ jelenségeiben, s az észrevett jelekre adjon egyfajta magyarázatot. A kötetben már nemcsak arról van szó, hogy a felszín, a forma által elfedett lényeg akarja megragadni. Felerősíti egyfelől az *érzékeny tudás* gondolatát, másrészt pedig annak a reményét, hogy a világból, a jelekből érkező rejtett „sugárzás”-t a költő szavakba tudja önteni. Igaza van Fodor Andrásnak abban, hogy ezzel Takáts az egyetemes líra számára eddig érintetlen, alig körvonalazható világba hatol be. S mindjárt alkatának megfelelően rendszeretettel, világos, pontosan értelmezhető fogalmakkal. A lét és a nemlét között mindent felmérni igyekvő gondolkodás ritkán kap úgy formát, hogy mentes legyen a rezignáltságtól, a félelmektől vagy a fekete színtől. Takáts arra törekedett, hogy az érzékeny tudás nyitottságával és hitelével leírja mindazt, ami figyelmét a jelek között járva megragadta (*Tudása titkon ehhez nőve*). A gnózis szempontjából különösen érdekes a kétféle táj lírai körvonalazása. A beszélő és a néma táj kü-

lönbségtétele az alapja annak, hogy „jelfejtésekre” vállalkozik, s a kettő közötti kapcsolattal tudja a sejtéseket és absztrakciókat szinte tapinthatóvá tenni. Képszerű, vizuális gondolkodásának megfelelően forgatja a „láthatatlan mappa” rendezett nagy lapjait, s várja az ihlet jelzéseit:

*áttéve oly tájról a verset,
melynek nem volt s nem is lesz nyelve,
de zeng... S a legkisebben át is
valami szólítást emelve*

*hív — helyette szóljál —, mert kitárt
és eképpen mindig feléd
sugározza nyers mértanából
élő és teljes leglényegét.*

Az *Áttéve oly tájról* soraiból a kötet egésze sajátos perspektívát kap: időben és térben bemérhetően távlatok nyílnak meg. A *Negatív jellel* vagy *A múlhatatlan*, s még inkább *A roppant maradás* az érzékeken túli világba kalauzolnak, s ezzel mintegy előkészítik az *Öt érzéken* túlt. Szó volt már arról, hogy a költő a néma és a hallható (látható) táj közé nem húzott éles határvonalat. Sőt, úgy beszél róluk, hogy átjátszanak egymásba: „Fénylik az ablak, a fába metszett és nem árnyék, / de túli-táji csillogás ragyog, / amelyben — akár ha odalátnék — / az álmok népe mintha éve / labdázna emlékek kertjébe / s a labda átszáll, hálója itt lobog.” Ezekkel az átmenetekkel fogható be *Egy ötödik évszak* klímája és ekként tárul fel az öt érzéken túli *hatodik*. Ennek kulcsszavai az árnyék és a szárny. Bárhogyan is forgassuk, mindkettőnek van köze a gnózishoz. A gondolattal, hogy a tárgyagnak, a környezetnek, amelyben élünk, csak árnyéka jelenik meg az emberben, s költő már-már az agnoszticizmus közelébe jutna. De Takáts tanult az ókori görögök példájából, illetve önnön tapasztalataiból. Következésképpen azt szeretné elérni, hogy az ember ne elégedjék meg például a szétnyírt fa részeinek ismeretével, hiszen csak erre nézve a fizikai árnyék ürességének a közelébe juthat. A fa a költő szerint több annál, mint amit a törzs vagy a zöld lombkorona mutat: egy tágabb egész része (*Árnyékán üresen*). Ennek felismeréséhez szükséges a szárny (*Adj szárnyat*), a remény, hogy befogható az a tágabb világ és belül valósággá válik minden, ami az öt érzéken túl van.

Takáts az *Egészről*, a *Teljesről* humanizálási szándékkal írt, emberközelivé szeretné tenni a jelek sügta absztrakciókat, mindent, amit a remény szárnyalásával észrevett. Ezzel párhuzamosan persze megmaradt az igény, hogy a megfoghatóról, a kézbevehetőről is beszéljen, megversselje a közvetlen tapasztalatot. Például az időt, a történelmet, amivel tárgyi minőségében és „emlékezetben lerakódott” formájában egyaránt gyakorta találkozott. Jó tizenöt éve leírta már, hogy jelenünk egyik nagy gondja az emberi értékek óvása. Versképei között azóta gyakori a pusztuló táj, a temető, a végvárrom. Szükségképpen vette észre a „szép rettenet”-et, s írt a házak, utak pusztulásának élményéről. A *Profán triptychonban* kétségkívül ez a két sor fontos: „Nézem helyét s hiába nézem, / hogy itt volt élő, ami volt.” Takáts nemcsak érzékenyen figyel, de értelmezi is azoknak az adatoknak a tömegét, amelyek szinte naponta jelzik, hogy a közeljövő egyik legnagyobb problémája az élet méltó feltételeinek megóvása. Az *Egy triptychon árnyékából* ciklus tanulsága szerint ez csak úgy lehetséges, ha tanácsért faggatjuk a históriát vagy térbeli relációk (mások példája nyomán) mérjük fel a várható. A kötetben mindkettőre találunk példát. *Mint az emberi történelem* úgy szól a pusztulásról, hogy még a múltadóságban is meglevő értékeket keresi. „Spanyol füzetének” lapjain pedig Hispániából néz azért haza, hogy a különbségeken túl az onnan hozhatóra világítson. Mint *A nagy tablóban*, ahol azt szeretné, hogy a spanyol város már ne a Zrínyi-sors és Balassi-tánc felidézésére inspirálja: „Folyó ívében büszke Toledó / ne pengéd,

Greót küldd nekem!" A történelmi múlt más milyenségéből persze kitetszik, hogy mit ad most a vándornak Granada vagy Svájc. Ezt felmérve (és hazatekintve) mond szellemes ítéletet a svájci életmódról (*A vándor elhagyja Helvétia*).

Kedvelt költői eszköze Takátsnak, hogy képekből rak össze verset. A *Helyettük szóljálban* „cserepekkal” kísérletezett. A kötet *Ez Arkádia?* körül csoportosított versei oly tiszta fényű és teljes ívű darabokat fűz össze, hogy az olvasó csodálkozik a kérdőjelen. Megfigyelések, az elmúlás szele, talányos kérdések, enigmák lírai sorozatát adja a ciklus. A kételyek és a kiüresedés ilyen szépségű pillanatait:

*Ismét egy nyár, alig van fecskék már.
Ha házam előtt egy-egy elsuhan,
szárnyuk idézi ifjúságomat.*

(Kőasztalom szélére)

Elődök, barátok, művésztársak — Vaszary, Egry, Ferenczy Béni, Vas István és mások — példájában kutatja a felerősíthető vonásokat, azokat, amelyek tovább sugározhatók. Oly sajátos takátsi megközelítéssel és eszközökkel, ahogy Bartók géniuszt megmutatja a róla szóló képvers és a nagy költő elődét a *Medáliák József Attila emlékére*.

Mindezekkel azt a hitet és „tűzzel átszűrt” reményt építi tovább, amit korábban a *Heszperidák kertjén innen* ciklusában összegzett. A „még lehet” nagy kérdésével 1975-ben egységes gondolatfüzérrel nézett szembe, s az azóta eltelt idő nem erősítette sok mindennel optimizmusát (inkább sötétített rajta). Meg kellett vizsgálnia, hogy az akkori üzenet („az üvegyakú remény” = palackposta) eljutott-e azokhoz, akiket illet. S ez már rávilágít kérdőjeleire. A kétségek ellenére a költő nem tehet mást, minthogy leírja és a világ veszélybe jutott hajójáról küldözgeti üzeneteit. Amennyiben persze megtalálja azt az egyre keresett kifejezést, a szótár szirmai, a teljes tükröt, ami alkalmas a titkok kimondására. A „tükör” a *Heszperidák kertjén innen* ötödik részének magyarázata szerint az a szó (vagyis a líra), ami a világot egészen akarja kimondani, amivel észrevehető a felület alatti rejtelmek és formát kaphatnak, amivel megszólal az idő, az élet-halál törvénye. Ezek alapján értjük meg (a két megközelítés részletesebb összevetése nélkül is), hogy Takáts miért törekszik oly következetesen az öt érzéken túlra és vizsgálja a közeli és távoli titkokat. Verseivel keresi a választ a miben és hogyan élünk gondjaira.

*

A líra és a valóság kapcsolata, egymásra hatása szinte pályakezdésétől foglalkoztatta Takátsot. Több mint három évtizede annak is, hogy — eredendő természettudományos érdeklődésének megfelelően — a költészet eszközeivel a felszín mögötti élet jegyeit keresi. A reáliák pontos értelmezése csaknem mindegyik kötetében észrevehető, de azokban sohasem csak a közvetlen ráismerést (vagy azonosítást) állította előtérbe. Ha csak a nyolcvanas években kiadott könyveire nézünk — *A semmi árnyéka*, *Helyettük szóljál*, *A rejtett egész* —, akkor azok lapjain már úgy találhatók meg az inspiráló környezet egyes motívumai, hogy azok nem csupán az elsődleges jelentésréteget hordozták. A hétköznapin túl mindig olyasmit adtak, amik a költészet sójával és mézével ízesítették a dolgokat érdekessé. Mindenütt a lényegét, a távlatot, azt a Parányt kereste, amiben sűrűsödik a Minden. Nem elhanyagolható a szerepe a felszín mögötti kísértő gondolatoknak. Ezek újabb verseiben már megbonthatatlan egységet és egészet alkotnak. Ezt sugározza az *És benne, mint nagyító alatt* című versének öt sora:

*Oly sima és tiszta ez a csend,
mint ablakkeretben az üveg.
És benne, mint nagyító alatt
kítárja titkát a világ,
akár egy metszett óriási sejt.*

Az előbbi két hasonlat összevonása mestermunka. A világ és a sejt titkainak vizsgálatát ugyanaz a kérdező értelem végzi, s természetes egyszerűséggel (mondhatjuk azt, igazi könnyedséggel) lép át egyik térből a másikba. A rejtett szabály mindenütt ott kísért, de kézzel aligha megfogható. Hangjait és szavait — amint a *Más távlat* több darabja figyelmeztetett rá — meg kell fejteni (*Mintha szólna is erről*). A való világban ugyanis *benne van* mindaz, ami a líra eszközeivel, a költészet útjain bontható ki belőle. Például a kavics-kemény és kegyetlen realitás (*A műzsák kavics-kemények*), a testnélküli lényeg tisztasága (*Tisztán kívül és marad*), a kert, a pince, a hordó és az évszakok, a szigetek, az álom (*Mintha csak ellene*). Ezek meggyőznek arról, hogy a nyolcvanas években írt verseivel Takáts az *emberi és a természeti, a valóság és a megszólító, a teremtett mása, a tapintható és az álombéli eltéphetetlen egységét sugallja*.

Szó volt már arról, hogy mennyire következetes alapeleme költői magatartásának az ismeretelméleti kérdésekkel való szembesülés. Sajátos eszközeivel oly dolgok megmutatására és körülhatárolására vállalkozik, amelyeket jobb időkben csak filozófusoktól lehet várni. A feltételes fogalmazás allúzió arra, hogy bölcselők nem mindig tudnak megbirkózni a kérdésekkel. S ha ez így van, akkor a dolgok felületi sugárzása sem ad mindig bizonyos feleletet. Ezért kellett Takátsnak a természeti, a történelmi és a társadalmi reáliákat alaposabban megvizsgálva a tapintható felület mögötti lényeghez eljutnia. A szemmel látható túliról közvetíthető jelek mondatokba foglalását végezte el.

A *Helyettük szóljál* köteténél már a cím figyelmeztetett arra, mit állított költői munkássága középpontjába: szavakba kívánta önteni a beszélni nem tudók üzenetét. Úgy érezte, hogy „jelek között” jár, s azt kell papírra vetnie, ami az „öt érzéken túl” van.

Annak is évtizednél hosszabb ideje, hogy Takáts lírai életművét a Kertben élő és gondolkodó ember szemlélete hatja át. Ekként (volt) van módja arra, hogy a lehető legpontosabban megfigyelje a közvetlen valóságot és meditáljon a rejtett összefüggéseken.

Vagy éppen azt értékeld, hogy az ősz miként tesz *tündérvé* mindent. Így a kertben, a fák között szinte önmagát kínálja a hús forrás szava. A kegyelmi pillanatban Takáts ott állva valóban hallotta (és hallja azóta is) a tiszta és derűs hangokat, mert tudta, hogy a „láthatatlan” (a rejtett törvény, az igazi lényeg, a szabály) hívta (*Megszólított*). Sikerült átlépnie a kék mezsgyén? Igen, megtette a lépést. Csakhogy — maga mondta — a lombot hiába húzta szét, nem segítette az öt érzékszerv. Am az erdei zöld világban, a hegyi kertben vagy az egészet elfedő barlang mellett máskor ismét hallja a hívást (*Hallottam és értettem is*), kapott és kap megújító megszólítást.

Ezen a lírai gyakorlaton és úton haladva a megértett üzenetek valamiképp egységgé szerveződtek. Egy-egy hallott szó, röpké mondat rögzítése könnyebb. A kutatató értelem viszont makacsul a titok teljessége felé törekszik. Még akkor is, ha előre felmérhető, hogy az az eredmény kételyeket ébreszt: „Azt biztosan sosem tudom / csak a papír vagy azt is álmodom / bár ébren de bennünk élve / sorok között is az egészbe / / együtt olyan ez így nagy néha / akár a mágnes áram titka / mely vonz és út a téren át / de nap sem nyitja titkuk hajnalát” (*Nap sem nyitja*).

Ettől függetlenül egyszerűnek és természetesnek lát, érzel mindent. A távlat kétségei és kérdései épp abba az irányba hatottak, hogy a reális és az árnyékvilág elemeiből (a platóni és az arisztoteleszi lényegtan újraértelmezésével) költői tájat teremtsen. Hittel és tudással mondja, hogy a tárgyakban és az időkben néha megnyílik egy ablak, s a vágott négyzetben „szép ismeretlenek” tűnnek elő, meglát-szik a „zöld rejtéken túli lényeg”, csupán a látottak leírása, szavakba öntése nehéz (*Ha betűink rendjével nyitod*).

Takátsnak ezzel a látással és vizsgálódással új költői dimenziót sikerült feltárnia. Nem túlzás annak kimondása, hogy csaknem természettudományos célratorés-

sel sikerült megszabadulnia a tér és az idő hagyományos síkszerű ábrázolásától. Nála a pillanat soha nem merevül. A tárgyak mindig mozgásban, átalakulásban vannak. A kert öreg diófája vagy a pincebolt íve saját valóján túl közvetít olyan tér-idő egységet, amelyik bármikor visszapörgethető, egy korábbi állapot, csakúgy, mint a szép sokféle megjelenési formája. A szem, a fül és a többi érzékszerv *csak együtt* foghatja fel (teremtheti meg) a „szilárd messiás rend” terét, szavait, idejét és szépségét. Az egységen van Takátsnál a hangsúly, ahogy a *Világát nem bontják szét* utolsó szakaszában olvashatjuk: „S az ott a Nem-Tudom! / Világát nem bontják szét formák: / tökélyre így a szép Egész... / Járd körbe!... Biztos visszaérsz...”

A költő meggyőződése, hogy a volt nem múlhat el nyomtalanul. Legfeljebb át-tett erő lesz, ami már csak a lényegét őrzi meg. Ezzel a minőségi módosulással viszont sugározza önmagát annak, aki érzékszerveivel képes felfogni. Meggyőzőek erre nézve a példái. Ha a máringó elszáll a fáról, akkor helyét mindjárt kitölti valami, s röptének villanásából is kiszűrhető pár szó a versesfűzetbe. Takáts nézete szerint végül is ez a *kettős* — a természeti és a művészi — az, ami érvet ad(hat) a múlandósággal szemben.

— Hogyan? — A vers, akármilyen elvont, mégis csak a reáliákból bukkan ki, s annak nyomán mutat egy új és más világot. Ennek megfelelően beszélhetett a költő *kettős* életű és értelmű csillagrendszerrel, amelyik évezredek óta ragyog az emberiségre. Nyilvánvaló: titkaiknak közelébe kell jutni! Az úton vannak ugyan rejtélyek és kételyek, de maga a lépés eleve nem reménytelen, hiszen a második értelmet (jelrendszert) emberek teremtették, s így megragadható a törvénye. A költő idézi és teremti egyben a világot, a líráét, amelyik megmutatja a magyar és a világszellemet a költői belső tájak segítségével. Így vált lehetségessé, hogy a jelenségekre és az üzenetekre figyelve lírai égboltot építsen ki, amiben szépség, harmónia és geometriai rend van. S ráadásul: mindenkinek nyitva álló otthon ez. A *Pohár alji jelenések* csakúgy ezt sugározzák, ahogyan Martyn Ferenc Kaposváron látott rajzai: „Elhoztad s nézem otthonunk, / mert mindig az marad a Rend. / A torzon át is mindig azt teremt, / otthont, a kéz, a mindig sziklás parton...” (A *múltból mindazt*).

A rend, az egész, az örök érték gondolat sor jegyében válaszolhatott Takáts a több száz évvel ezelőtt élt Hagymássy Bálintnak, s ez indította sétára Batsányival, és irányította fehér FIAT-ját Csokonai nyomába. Az említett nevek már jelzik, hogy a költő szívesen hívja meg szimpozíciókra azokat, akiktől a *kimondás* és a *teremtés* megkerülhetetlenségét biztatásul és örökségül kapta. Véletlen-e, hogy Szabó Lőrinc emléke előtt ugyancsak ennek említésével tisztelgett. A pályatárs előtt, aki a szíven ütő és elvakító „belső fontosat” mindig kimondta. Egyry és Kodály, Illyés és Arany János iránymutatásainak megfelelően törekszik a való és a jel összekapcsolására. Természetesen kiérzi így a biztatást: „— Ringasd, költő, mint az eszelősek, / akik daltól, mámortól erősek, / s dűnyögve a fő-gerenda alatt, / mondd tovább a nótádat... / Brummogd, nem vagy magad.” (Arany János *halálának 100. évfordulójára*).

Egybegyűjtött verseivel, a *Más távlat* kötettel Takáts az emberi és a kozmikus teljesség összefogására adott érzékletes példát. A szándék és az eredmény egymásra felelése teszi izgalmasan maivá, mindazt, amit leírt. Filozófiája olvasásra, követésre érdemes.

Az összegezés ismételten bizonyítja, hogy Takáts költői világa mennyire nyitott. Megmutatja a sokfelé tekintő érzékenységet, s a kézzelfoghatón túli dolgokról szól téveszthetetlenül takátsi sorokkal. A *Más távlat* a korábbi értékeket megerősítő és újakat teremtő könyv.